

TARBIYADA JAZOGA QARSHI MA'RIFAT BILAN KURASHISH: PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Zarbdor tumani 1-son texnikumi Tarbiya fani o'qituvchi

Ergashev Xatam Bazarbayevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya jarayonida jazolash usullarining salbiy oqibatlarini hamda ularning o'rniga ma'rifiy, tushuntirishga asoslangan yondashuvlarning ustun jihatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari bolaga nisbatan jismoniy yoki ruhiy jazolar qo'llash uning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishini isbotlagan. Maqolada oilada va ta'lim muassasalarida intizomni ta'minlashda zo'ravonliksiz usullar, ijobiy rag'batlantirish, muloqot, empatiya va ongli tarbiya masalalari yoritiladi. Shuningdek, jazoga asoslangan tarbiyaning o'rnini bosuvchi samarali pedagogik strategiyalar, ularning amaliy ahamiyati ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari tarbiya jarayonida ma'rifatli yondashuvlar qo'llanilganda bolalarda mas'uliyat, o'zini boshqarish va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari yaxshiroq shakllanishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar : tarbiya, jazo, ma'rifiy yondashuv, ijobiy intizom, pedagogika, bolalar psixologiyasi, oilaviy tarbiya, zo'ravonliksiz ta'lim

Kirish

Jamiyat taraqqiyoti bevosita barkamol avlod tarbiyasiga bog'liq. Tarbiya jarayonida qo'llaniladigan usullar esa bolalarning nafaqat xulq-atvoriga, balki ularning shaxs sifatida shakllanishiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. An'anaviy qarashlarda bolani tartibga chaqirishning asosiy vositalaridan biri jazo bo'lib kelgan. Biroq zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar jazoga asoslangan tarbiya usullari uzoq muddatli ijobiy natija bermasligini, aksincha, qo'rquv, ishonchsizlik va agressivlikni kuchaytirishini ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda tarbiya tizimida insonparvarlik tamoyillari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bolaga shaxs sifatida hurmat bilan munosabatda bo'lish, uning xatti-harakatlari sabablarini tushunish va muammoni muloqot orqali hal etish zamonaviy yondashuvning asosini tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan, tarbiyada jazoga qarshi ma'rifat bilan kurashish masalasi dolzarb ilmiy va amaliy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

1. Tarbiyada jazo tushunchasi va uning turlari

Jazo — bu bolaning nomaqbul xatti-harakatiga javoban qo'llaniladigan cheklov yoki salbiy ta'sir chorasi hisoblanadi. U turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin:

- jismoniy jazo (urish, turtish, jismoniy og'riq yetkazish)
- ruhiy jazo (kamsitish, haqoratlash, qo'rqitish)
- ijtimoiy jazo (e'tiborsiz qoldirish, jamoa oldida uyaltirish)

Ko'p hollarda kattalar jazoni “intizom berish” vositasi sifatida qabul qiladilar. Ammo bolalar psixologiyasi nuqtai nazaridan jazo ko'pincha tashqi bo'ysunishni yuzaga keltiradi, ichki ongli tushunishni emas.

2. Jazolashning bolalar psixologiyasiga salbiy ta'siri

2.1 Qo'rquv va ishonchsizlik

Doimiy jazoga duchor bo'ladigan bola ota-ona yoki o'qituvchini qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida emas, balki xavf manbai sifatida qabul qila boshlaydi. Natijada ishonchli munosabatlar buziladi.

2.2 Agressiv xulq shakllanishi

Bolaga nisbatan qo'llanilgan zo'ravonlik ko'pincha uning o'z xulqida ham aks etadi. Bola muammoni kuch ishlatish orqali hal qilish mumkin degan noto'g'ri xulosaga keladi.

2.3 Past o'z-o'zini baholash

Doimiy tanbeh va jazolar bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi. U o'zini “yomon”, “qobiliyatsiz” deb his qila boshlaydi, bu esa kelajakdagi muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Ma'rifatga asoslangan tarbiya mohiyati

Ma'rifiy yondashuv — bu bolani jazolash emas, balki tushuntirish, ongli ravishda yo'l ko'rsatish orqali tarbiyalashdir. Bunda asosiy e'tibor bolaning xatti-harakat sabablarini aniqlash va muammoni birgalikda hal qilishga qaratiladi.

Bu yondashuv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- bolaga hurmat bilan munosabatda bo'lish
- muloqot va tushuntirish ustuvorligi
- xatoni jazolash emas, tuzatishga yo'naltirish
- ijobiy xulqni rag'batlantirish

4. Jazoga muqobil samarali pedagogik usullar

4.1 Ijobiy intizom

Ijobiy intizom bolani qo'rqitish orqali emas, balki mas'uliyat hissini rivojlantirish orqali tarbiyalashni nazarda tutadi.

Bu usulda qoidalar aniq tushuntiriladi va ularning sabablari izohlanadi.

4.2 Tushuntirish va muloqot

Bola nima uchun uning xatti-harakati noto'g'ri ekanini tushunishi kerak. Oddiy va samimiy suhbat ko'pincha jazodan ko'ra samaraliroq bo'ladi.

4.3 Tanlov berish

Bolaga kichik tanlovlar berish uning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, vazifani qachon bajarishni tanlash imkonini berish mas'uliyatni oshiradi.

4.4 Ijobiy namuna

Kattalarning o'z xatti-harakatlari bolalar uchun eng kuchli tarbiya vositasidir. Hurmat, sabr va madaniyatli muomala bolada ham shu fazilatlarni shakllantiradi.

5. Oila va maktab hamkorligining ahamiyati

Bolaga nisbatan jazolash usullaridan voz kechish faqat bitta muhitda emas, balki oilada ham, maktabda ham bir xil yondashuv bo'lgandagina samarali bo'ladi. Agar maktabda insonparvarlik ustuvor bo'lsa, ammo uyda doimiy jazo qo'llansa, bola ichki ziddiyatga tushadi.

Shu sababli ota-onalar va pedagoglar o'rtasida muntazam muloqot, seminar va ma'rifiy tadbirlar tashkil etish muhimdir.

6. Ma'rifiy tarbiyaning uzoq muddatli natijalari

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zo'ravonliksiz va tushuntirishga asoslangan tarbiya:

- bolada mustaqil fikrlashni rivojlantiradi
- o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantiradi
- ijtimoiy muhitga moslashishni osonlashtiradi
- ichki intizomni kuchaytiradi

Bunday bolalar kelajakda mas'uliyatli, o'z harakatlari oqibatini tushunadigan shaxslar bo'lib yetishadi.

7. Tarbiyada jazo o'rnini bosuvchi amaliy tavsiyalar

1. Jazolash o'rniga vaziyatni tushuntiring
2. Bolaning hissiyotlarini inkor etmang
3. Qoidalarni oldindan kelishib oling
4. Ijobiy xulqni darhol maqto'v bilan mustahkamlang
5. Jamoat oldida uyaltirishdan saqlaning

Xulosa

Tarbiya jarayonida jazodan foydalanish uzoq yillar davomida intizomni ta'minlash vositasi sifatida qo'llanib kelingan bo'lsa-da, zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar bunday yondashuvning salbiy oqibatlarini aniq ko'rsatib bermoqda. Jismoniy yoki ruhiy jazolar bolaning ichki dunyosida qo'rquv, ishonchsizlik va past o'zini baholash hissini shakllantiradi. Natijada bola intizomni ongli ravishda emas, majburiyat va bosim ostida qabul qiladi. Bu esa uning mustaqil fikrlash, mas'uliyat his qilish va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarining sust rivojlanishiga olib keladi.

Maqolada tahlil qilinganidek, ma'rifatga asoslangan tarbiya jazoni inkor etadi va bolaning xatti-harakat sabablarini tushunishga, muammoni muloqot orqali hal etishga yo'naltiriladi. Bunday yondashuvda tarbiya jarayoni qo'rquvga emas,

ishonchga tayanadi. Oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik, ijobiy namuna, tushuntirish, rag'batlantirish va empatiya bolada ichki intizomni shakllantiruvchi asosiy omillar hisoblanadi.

Shuningdek, zo'ravonliksiz pedagogik muhit bolalarning emotsional barqarorligini mustahkamlaydi, o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi hamda ijtimoiy munosabatlarda konstruktiv xulq ko'rsatishga o'rgatadi. Bu esa kelajakda jamiyatda mas'uliyatli, bag'rikeng va ongli fuqarolarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tarbiyada jazoga qarshi ma'rifiy kurashish — bu shunchaki pedagogik usulni almashtirish emas, balki bolaga bo'lgan munosabat falsafasini o'zgartirishdir. Insonparvar, tushuntirishga asoslangan va hamkorlikka yo'naltirilgan tarbiya modeli barkamol shaxsni shakllantirishning eng samarali yo'li sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi.
2. Davletshin M.G. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent.
3. Hasanboyeva O., To'xtaboyeva M. Oila pedagogikasi. – Toshkent: Fan.
4. Musurmonova O. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi.
5. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi va tarbiya muammolari. – Toshkent.
6. UNICEF. Positive Discipline in Everyday Teaching.
7. Gershoff, E. Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors.
8. Baumrind, D. Child Care Practices and Development of Personality.